

Oblicza wolności słowa

WIEDZA W PIGUŁCE

Wolność słowa jest jedną z najcenniejszych wartości społeczeństw demokratycznych. Wielu z nas trudno wyobrazić sobie życie w świecie, gdzie nie jest ona szanowana. Jednocześnie jednak pewne jej ograniczenia okazują się pożądane lub wręcz konieczne.

Polska Konstytucja gwarantuje wolność słowa, jednak inne przepisy prawne wskazują na wyjątkowe sytuacje, gdy może być ona ograniczona — np. gdy w grę wchodzi ochrona prywatności lub bezpieczeństwo państwa.

Nie tylko prawo, lecz także różne normy społeczne wpływają na to, co można lub należy mówić. Z jednej strony istnieją wytyczne dotyczące pożądanych zachowań autorów wypowiedzi. Przykładem jest tu etyka dziennikarska — wyraz dbałości zarówno o odbiorców, jak i o bohaterów tekstów. Z drugiej strony społeczeństwo nakłada na wypowiadających się różne zakazy. W kulturze każdej wspólnoty obowiązują tabu. Poruszanie pewnych tematów jest związane z koniecznością przyjmowania określonej postawy, np. żarty z poświęcenia żołnierzy AK spotkałyby się z potępieniem przez odbiorców. Konsekwencją istnienia społecznych ograniczeń swobody wypowiedzi jest poprawność polityczna, w której jedni widzą gwałt na wolności słowa, a inni — respektowanie praw innych osób.

Wprawdzie wolność słowa jest jednym z podstawowych praw człowieka, bywa jednak różnie interpretowana. Np. w Chinach nie stoi ona na przeszkodzie cenzurze, zaś w krajach europejskich pamięć o nazizmie nie pozwala na akceptację propagowania totalitaryzmu. Inaczej jest w Stanach Zjednoczonych, których mieszkańcy są bardzo wyczuleni na ograniczanie swobody wypowiedzi.

W dobie globalizacji i internetu, różnice prawne i obyczajowe pomiędzy krajami pozwalają na obchodzenie obowiązujących przepisów. Np. europejskie organizacje propagujące idee neonazistowskie często przenoszą swoje strony internetowe na serwery amerykańskie, dzięki czemu obowiązuje je prawo USA.

Pomimo ograniczeń, wolność słowa w Polsce jest tak duża, że umożliwia pluralizm mediów. Przeciwwagą dla mass mediów jest niezależna prasa i portale internetowe. Ich siła oddziaływania i popularność są jednak znacznie mniejsze, m.in. ze względu na niewielkie możliwości promocyjne, finansowe czy organizacyjne. Bezlitosne prawa rynku powodują, że niewielkim uczestnikom medialnej wymiany myśli trudno przebić się ze swoim komunikatem do odbiorców.

POMYŚL NA LEKCJĘ

W czasie zajęć uczestnicy i uczestniczki analizują 10 zasad debaty o wolności wypowiedzi zaproponowanych przez naukowców z Uniwersytetu w Oksfordzie. Wspólnie zastanawiają się nad przyczynami i konsekwencjami pewnych ograniczeń wolności wypowiedzi.

Cele operacyjne

Uczestnicy i uczestniczki:

- rozumieją wątpliwości, jakie towarzyszą dyskusji o wolności wypowiedzi;
- potrafią analizować przyczyny i konsekwencje wolności wypowiedzi i jej ograniczania;
- znają przykładowe zasady debaty szanujące wolność wypowiedzi.

Przebieg zajęć

1.

Czas: 5 min

Forma: prezentacja osoby prowadzącej

Opowiedz uczestnikom i uczestniczkom o inicjatywie Uniwersytetu w Oksfordzie, który zaproponował globalną dyskusję o warunkach potrzebnych do prowadzenia wolnej debaty, odpowiedniej dla ludzi o różnej narodowości, pochodzących z różnych kultur, wyznających różne religie czy mających różne przekonania polityczne. Na początku zaproponowano dziesięć zasad, wokół których toczy się szczegółowa dyskusja, rozpatrywane są różne przykłady i przypadki. Dyskusja od lutego 2012 toczy się na platformie internetowej <http://freespeechdebate.com> w 13 językach. Każdy może w niej wziąć udział, jest możliwość tłumaczenia debaty na swój język.

2.

Czas: 10 min

Forma: praca w grupach

Pomoce: **materiał pomocniczy „Dziesięć zasad debaty o wolności wypowiedzi”, karta pracy „Analiza zasady debaty o wolności wypowiedzi”**

Podziel uczestników i uczestniczki na 10 zespołów. Rozdaj zespołom po jednej zasadzie debaty o wolności wypowiedzi z **materiału pomocniczego „Dziesięć zasad debaty o wolności wypowiedzi”** (jeśli grupa jest mała, można dać poszczególnym zespołom po kilka zasad). Poleć zespołom analizę swojej zasady przy użyciu **karty pracy „Analiza zasady debaty o wolności wypowiedzi”**.

3.

Czas: 25 min

Forma: prezentacja, dyskusja

Pomoce: tablica, kreda lub marker

Po zakończeniu analizy, zespoły prezentują jej efekty. Zachęcaj inne zespoły do dopytywania i komentowania poszczególnych prezentacji bezpośrednio po ich zakończeniu. Czy tak samo rozumieją te zasady? Jakie widzą ich dobre i złe strony?

W trakcie prezentacji efektów pracy zespołów, hasłowo wypisuj w osobnych kolumnach wymieniane przez zespoły „dobre” i „złe” strony funkcjonowania proponowanych zasad. Na koniec zapytaj grupę, dla kogo poszczególne „dobre” i „złe” strony są pozytywne i negatywne (rozważ wskazanie grup będących nadawcami i odbiorcami mowy wrogości i nienawiści, a także wzięcie pod uwagę sprawujących władzę i im podlegających, ich różnych pozytywnych i negatywnych motywacji, takich jak ograniczenie krytyki wobec siebie, ochrona mniejszości przed dyskryminacją). Przy tej okazji zwróć uwagę, że ta sama sytuacja może być pozytywna dla jednej osoby czy grupy, a negatywna dla innej (np. powiedzenie czegoś może dla mówiącego znaczyć więcej niż szkoda, jaką tym samym sprawi komuś innemu).

4.

Czas: 5 min
Forma: dyskusja

Zapytaj uczestniczki i uczestników zajęć, jak po dyskusji patrzą na zaproponowany zestaw zasad debaty o wolności wypowiedzi. Czy i jak te zasady można odnieść i włączyć do życia codziennego? Zapytaj, jakie dodatkowe zasady zaproponowałiby sami.

Ewaluacja

Czy po przeprowadzonych zajęciach uczestnicy i uczestniczki:

- znają i rozumieją wątpliwości, jakie towarzyszą dyskusji o wolności wypowiedzi?
- potrafią analizować przyczyny i konsekwencje wolności wypowiedzi i jej ograniczania?
- są gotowi stosować zasady debaty szanujące wolność wypowiedzi w swoim życiu?

Opcje dodatkowe

Naukowcy z Uniwersytetu w Oksfordzie chcą wykorzystać sytuację, w której przez telefon i internet w debacie może potencjalnie wziąć udział 3 miliardy ludzi z całego świata. Jakie to daje możliwości i zagrożenia komunikacyjne? Rozważ dyskusję nad zagadnieniami takimi jak różnice kulturowe, religijne, etyczne, prawne czy tabu.

MATERIAŁY

materiał pomocniczy „Dziesięć zasad debaty o wolności wypowiedzi”
karta pracy „Analiza zasady debaty o wolności wypowiedzi”

ZADANIA SPRAWDZAJĄCE

Zadanie 1.

Uzupełnij dziesięć zasad debaty o wolności wypowiedzi, wstawiając odpowiednie wyrażenia z zestawu poniżej:

- opinii, otrzymywania i rozpowszechniania informacji i idei
- ograniczeń swobody wypowiedzi
- otwarcie i w sposób cywilizowany
- tematów zakazanych
- zastraszania
- media
- internetu i innych form komunikacji przed nieuprawnionymi ograniczeniami
- oszczerstw pod naszym adresem
- wyznawcę religii
- prywatnego życia

1. Musimy być wolni i mieć prawo wyrażania _____ [rozwiązanie: opinii, otrzymywania i rozpowszechniania informacji i idei], niezależnie od granic państw.

2. Bronimy _____ [rozwiązanie: internetu i innych form komunikacji przed nieuprawnionymi ograniczeniami] ze strony władz publicznych i prywatnych.
3. Potrzebne są nam i tworzymy otwarte i różnorodne _____ [rozwiązanie: media], by móc podejmować decyzje na podstawie rzetelnej informacji oraz w pełni brać udział w życiu politycznym.
4. Rozmawiamy _____ [rozwiązanie: otwarcie i w sposób cywilizowany] o wszelkich różnicach między ludźmi.
5. Nie uznajemy w dyskusji ani w sferze rozpowszechniania wiedzy żadnych _____ [rozwiązanie: tematów zakazanych].
6. Nie grozimy i nie akceptujemy _____ [rozwiązanie: zastraszania].
7. Szanujemy _____ [rozwiązanie: wyznawcę religii], ale niekoniecznie treść jego wiary.
8. Wszyscy mamy prawo do _____ [rozwiązanie: prywatnego życia], ale akceptujemy wgląd na nie, jeśli tego wymaga interes publiczny.
9. Musimy mieć prawo odpierania _____ [rozwiązanie: oszczerstw pod naszym adresem], ale nie tłumienia prawomocnej debaty.
10. Mamy prawo do kwestionowania wszelkich _____ [rozwiązanie: ograniczeń swobody wypowiedzi] uzasadnianych względami bezpieczeństwa narodowego, porządku publicznego czy moralności.

SŁOWNICZEK

- **etyka dziennikarska:** zbiór zasad, których powinni przestrzegać dziennikarze, m.in. dążenie do prawdy, bezstronność i uczciwość, szacunek, toleracja, oddzielenie informacji od komentarza.
- **mass media:** środki społecznego komunikowania o szerokim zasięgu, czyli prasa, radio, telewizja, Internet.
- **poprawność polityczna:** sposób publicznego wyrażania się, którego głównym celem jest zachowanie szacunku oraz tolerancji wobec osób o innych przekonaniach, religii, narodowości, orientacji seksualnej itd. Polega na unikaniu w dyskursie publicznym stosowania obraźliwych słów i zwrotów oraz zastępowaniu ich wyrażeniami bardziej neutralnymi. Obejmuje również samoograniczenie w posługiwaniu się symbolami i określeniami, które potencjalnie mogłyby naruszać uczucia niektórych grup społecznych.
- **tabu:** to, co jest zakazane lub to, o czym nie wolno mówić. Tabu pełni bardzo istotną rolę w każdym społeczeństwie, ponieważ poprzez zaprzeczenie wyznacza najbardziej pierwotne świętości czy kluczowe wartości.
- **wolność słowa:** prawo do publicznego wyrażania własnego zdania oraz poglądów, a także poszanowania ich przez innych. Wolność słowa jest jedną z podstawowych wartości społeczeństwa demokratycznego. Nie jest ona jednak pozbawiona ograniczeń, np. w zakresie publicznego obrażania innych lub propagowania ideologii totalitarnych.
- **pluralizm:** sytuacja w której różne grupy mają prawo wyrażać swoje interesy. Pluralizm zakłada poszanowanie narodowościowej i kulturowej różnorodności oraz uznanie równości poglądów. To stan pokojowego współistnienia różnych opinii, religii, wartości, przekonań. W odniesieniu do świata mediów pluralizm oznacza wielość i różnorodność mediów rywalizujących ze sobą o uwagę odbiorcy.

CZYTELNIA

- Stasiński Maciej, **Szeroko rzucamy wolną sieć** [PDF], Gazeta Wyborcza, 19-20.05.2012, [data dostępu: 03.06.2013], Dostępny w Internecie: http://freespeechdebate.com/wp-content/uploads/2012/03/TG_Ash-copy1.pdf.

Tekst: Urszula Dobrowolska, scenariusz: Jan Dąbkowski, konsultacja merytoryczna: Marcin Wilkowski. Materiał pochodzi z serwisu edukacjamedialna.edu.pl prowadzonego przez Fundację Nowoczesna Polska.

Udostępniono na licencji [Creative Commons Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by/3.0/).

Źródło: <http://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/oblicza-wolnosc-slowa/>.

Publikacja dofinansowana ze środków Stowarzyszenia Autorów ZAIKS, Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe, Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej oraz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Podstawa programowa:

Wiedza o społeczeństwie, IV poziom edukacyjny

Treści nauczania

Prawa człowieka.

Ochrona praw i wolności.

Opinia publiczna.

Nowa podstawa programowa:

Wiedza o społeczeństwie, liceum i technikum

Treści nauczania

wykazuje różnice w przestrzeganiu praw człowieka w państwie demokratycznym i niedemokratycznym; przedstawia problem łamania praw człowieka w wybranym państwie niedemokratycznym.